
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 378:785.11](477.51)(09)

**ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕПЕРТУАРУ НАВЧАЛЬНИХ ОРКЕСТРІВ
НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОРКЕСТРУ
НДУ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ)**

Біла Н. Л., Шумський М. О.

Стаття присвячена розгляду особливостей складу навчального оркестру народних інструментів НДУ ім. М. Гоголя та аналізу його репертуарного плану. В науковій літературі висвітлено результати досліджень різних аспектів народно-інструментального музичування. Однак аналіз наукових праць показав, що не було приділено достатньої уваги розгляду складу навчальних народно-інструментальних колективів та аналізу особливостей їх репертуару. Навчальні колективи народно-інструментального виконавства відрізняються різноманітністю інструментальних складів, що обумовлено можливостями учбового закладу і тими завданнями, які стоять перед ними.

Історія становлення оркестру народних інструментів НДУ ім. М. Гоголя тісно пов'язана з вдосконаленням та реконструкцією народного інструментарію взагалі, а також з розширенням його інструментального складу за рахунок залучення струнно-смичкових, дерев'яних та мідних духових інструментів. Існуючий традиційний кобзово-балалаєчний з баянами склад оркестру розширено першими та другими скрипками і духовими інструментами (саксофон, труба, тромбон). Це надало змогу покращити темброві художньо-виражальні можливості оркестру.

Особливого національного колориту надає звучанню оркестра включення до його складу групи бандур, сопілок та цимбал.

Аналіз особливостей складу народно-інструментального оркестру НДУ ім. М. Гоголя показав, що його репертуарний план в значній мірі залежить від складу колективу. Основними напрямками репертуару на сучасному етапі є: фольклорний – обробки, фантазії, варіації, концертні п'єси на народні теми; академічний – оригінальні композиції (концерти, сюїти, фантазії, рапсодії) та перекладення (аранжування) української та світової класики; естрадно-джазовий – оригінальні твори та перекладення.

***Ключові слова:** репертуар, оркестр народних інструментів, народно-інструментальне виконавство, перекладення, обробка, жанр.*

Статья посвящена рассмотрению особенностей учебного состава оркестра народных инструментов НГУ им. Н. Гоголя и анализа его репертуарного плана. Раскрыты особенности истории становления коллектива. Определены возможности расширения состава оркестра. Выявлено влияние состава на возможности исполнения произведений разных жанров. Определены основные направления репертуара коллектива на современном этапе: фольклорный, академический и эстрадно-джазовый.

***Ключевые слова:** репертуар, оркестр народных инструментов, народно-инструментальное исполнительство, переложение, обработка, жанр.*

The article is devoted to the review of instrumentation peculiarities of the Gogol State University Folk Instrument Orchestra and the analysis of its repertoire plan.

The scientific literature highlights the results of surveys of different aspects in the folk-instrumental music making. However, the analysis of the scientific works has shown that not enough attention was devoted to the composition review of the academic folk-instrumental ensembles and their repertoire analysis. The academic ensembles of the folk-instrumental artistic performance differ by the variety of the instrumental compositions, which is determined by the possibilities of an educational establishment and the tasks it pursues.

The establishing history of the Gogol State University Folk Instrument Orchestra is closely connected with the improvement and reconstruction of the instrumentarium, and with the extension of its instrumental composition by involvement of the stringed, wood and brass instruments (saxophone, tube, trombone). This made it possible to improve the timbre artistic-expressive possibilities of the orchestra.

The special folk coloring of the orchestral sounding is formed by involving of the bandura group, sopilkas, and cymbals to its structure.

The analysis of the peculiarities of the Gogol State University Folk Instrument Orchestra composition has shown that its repertoire plan to a great extent depends on the ensemble composition. The main guidelines of the repertoire at present are: folk – adaptations, fantasies, variations, concert pieces and folk themes; academic – original compositions (concerts, suites, fantasies, rhapsodies) and rearrangement (transcription) of the Ukrainian and world classics; pop-jazz – original works and adaptations.

Key words: repertoire, folk-instrumental orchestra, folk-instrumental artistic performance, rearrangement, adaptation, genre.

Традиційні інструментальні ансамблі минулого, розвиваючись на сучасному ґрунті, набули великого розповсюдження і стали досить масовим явищем. Цьому сприяли, насамперед, удосконалення та реконструкція народного інструментарію, які відбувалися в напрямі хроматизації духових та струнних інструментів, розширення їхнього діапазону та технічних і динамічних можливостей.

Серійне виробництво народних інструментів на фабриках Києва, Житомира, Харкова, Львова, Чернігова сприяли популяризації навчання гри на народних інструментах у музичних навчальних закладах України та їх активному використанню в народно-інструментальному виконавстві.

Створені за цей період численні оркестрові колективи можна розділити за специфікою їх існування на професійні колективи, які мають сталий склад, що обумовлено штатним розкладом; оркестри навчальних закладів мистецтв (дитячі музичні школи, музично-педагогічні коледжі, училища культури і мистецтв, музичні училища), факультети культури і мистецтв при педагогічних університетах та аматорські колективи народних інструментів.

У науковій літературі висвітлено результати досліджень різних аспектів народно-інструментального музикування. Зокрема, вчені-інструментознавці: Є. Бобровников, Є. Бортник, Л. Гайдамака, Р. Гриньків, О. Незовибатько, І. Мацієвський, М. Хай, Г. Хоткевич, В. Шухевич, Л. Черкаський, Б. Яременко вивчали історію походження та розвитку народного музичного інструментарію, шляхи його вдосконалення, можливості реконструкції й використання у складі українського народного оркестру; Л. Гайдамака, А. Гуменюк, П. Іванов, В. Комаренко, Мих. Лисенко, С. Марцинковський, Д. Пшеничний, О. Трофимчук присвятили наукові праці питанням виникнення оркестру народних інструментів та формування народно-інструментальної практики; Є. Безп'ятов, Н. Броярко, В. Воєводін, В. Гуцал, О. Ільченко, В. Комаренко, О. Олексюк, І. Розумний, Є. Юцевич висвітлювали ефективні методи роботи керівників з ансамблями й оркестрами народних інструментів, особливості їх функціонування, методику навчання гри на народних інструментах, специфіку сольної та ансамблево-оркестрової виконавської діяльності; А. Душний, Ю. Лошков, Л. Носов, А. Сташевський вивчали творчість видатних діячів та композиторів народно-інструментального мистецтва; В. Лабунець, В. Лапченко, В. Лебедев сприяли розумінню проблеми вдосконалення методики роботи керівників дитячих народно-інструментальних колективів та використання народних інструментів у загальноосвітній школі. В. Власов, В. Гуцал, М. Давидов, В. Дейнега, О. Ільченко, М. Імханицький, В. Комаренко, Ю. Лошкова, Т. Сідлецька, О. Трофимчук висвітлювали окремі питання формування репертуарної політики в народно-інструментальному виконавстві. Однак аналіз наукових праць показав, що не було приділено достатньої уваги розгляду складу навчальних народно-інструментальних колективів та аналізу особливостей їх репертуару. Навчальні колективи народно-інструментального виконавства відрізняються різноманітністю інструментальних складів, що обумовлено можливостями учбового закладу і тими завданнями, які стоять перед ними.

Мета статті полягає в аналізі особливостей складу навчального народно-інструментального оркестру НДУ ім. М. Гоголя та виявленні основних напрямків його репертуару.

Значним чинником організації колективного народно-інструментального музичування на факультеті культури і мистецтв є навчальний процес, мета якого полягає в формуванні особистості музиканта, як майбутнього вчителя музики, диригента, організатора і керівника дитячих народно-інструментальних колективів. Навчальним планом підготовки спеціалістів на факультеті культури та мистецтв передбачено залучення студентів до участі в оркестровому класі, як однієї з профільюючих дисциплін блоку "Основи оркестрової та інструментально-виконавської підготовки".

Оркестр народних інструментів факультету культури і мистецтв НДУ імені Миколи Гоголя засновано у 1956 році М. А. Давидовим з відкриттям факультету. Протягом усього існування з оркестром працювали провідні музиканти-педагоги: М. К. Мельник (1957–1976), А. І. Мельник (1976–1979), М. І. Фатюк (1979–1981), О. Г. Сіренко (1981–1985). З 1985 року колектив очолює М. О. Шумський.

Інструментальний склад Ніжинського оркестру народних інструментів формувався упродовж багатьох років. Засновники колективу доклали багато зусиль задля його становлення і розвитку. Перш за все був закуплений інструментарій, згідно існуючих тогочасних традицій і можливостей. До нього входили домри, балалайки та баяни. Початковими учасниками оркестру були студенти філологічного факультету (спеціальність "Філологія з музикою"). В основу репертуару були покладені нескладні за фактурою обробки творів народної музики, інструментовки яких здійснювали, зазвичай, керівники колективу. М. К. Мельник увів до складу оркестру цимбали та сопілку, що значно розширило оркестрову палітру – "Фантазія на теми українських народних пісень" для сопілки оркестром, "Вечір на селі" – фантазія на теми українських народних пісень, "Вечір над Ніжином", "Хлопчача лірична" М. К. Мельника.

На той час репертуар був досить різноплановим, однак привалювали обробки народних пісень: італійської – "Санта – Лючія"; польської – "Зозуля"; латвійської – "Вей, вей, ветерок"; індонезійської – "Прогулянка з батьком"; російських та українських – "Женчикок-бренчикок", "Липа вековая", "Волга-реченька", "Светит месяц", "Їхав козак за Дунай", "Ой, чого ти, дубе", "Йшли корови із діброви" та багато ін. Крім того, репертуар включав деякі зразки української та зарубіжної класики – "Хабанера" та антракт з опери "Кармен" Ж. Бізе; пісня Цвіркунки з опери "Чорноморці" та увертюра до опери "Тарас Бульба" М. Лисенко; сцена з балету "Лебедине озеро" П. Чайковського. До репертуару тогочасного оркестру входили також варіації на тему романсу А. Булахова "Я встретил Вас" (для домри з оркестром) і "Жайворонок" М. Глінки в обробці І. Паніцького (для баяна з оркестром).

Сучасний стан репертуару навчального колективу відбиває динаміку його становлення в цілому. Перш за все намітилась тенденція щодо розширення його інструментального складу за рахунок залучення струнно-смічкових, дерев'яних та мідних духових інструментів. Існуючий традиційний кобзово-балалаєчний з баянами склад оркестру розширено першими та другими скрипками і духовими інструментами, а саме: саксофоном, трубою та тромбонами. Це надало змогу покращити темброві художньо-виражальні можливості оркестру.

Одне з провідних місць у репертуарі колективу займають обробки народного мелосу. Серед них композиції на українські народні теми – "Український ліричний танок" А. Нечипоренко та "Запорізький марш" Є. Адамцевича.

Важливим проявом нових тембрових можливостей оркестру народних інструментів стали знахідки у сфері характерних барв даного інструментального складу. Найбільша його своєрідність виявилась у різних "мерехтливих" звучностях, які створюють кобзи, бандури та цимбали – "Ватра" концертна п'єса для сопілки оркестром В. Матвійчука [5, с. 359–380], "Українська фантазія" К. Грабаря, "Гуцульська рапсодія" А. Карамишева.

У написанні обробок, варіацій, парафразів спостерігаються неофольклорні тенденції. Оркестрова палітра збагачується використанням специфічних прийомів гри, урізноманітненням штрихової техніки – обробка української народної пісні "По садочку ходжу" (для двох домр з оркестром) Л. Матвійчук, "Екзотичний танок" [5,

с. 177–188] та обробка молдавської народної мелодії "Жайвір" (для ксилофону з оркестром) М. Шумського.

Особливого національного колориту надає звучанню оркестру включення до його складу групи бандур та сопілок. Даним інструментам доручається сольне проведення мелодичних ліній, а також дублювання різних елементів фактури, що простежується у виконанні творів сучасних композиторів, які використовують метод цитування народних тем у поєднанні з сучасними прийомами композиторської техніки – "Українська фантазія" К. Грабаря, "Гуцульська рапсодія" А. Карамішева, "Фантазія" М. Середи на тему української народної пісні "Летіла зозуля [5, с. 68–85], "Повій, вітре, на Україну" В. Підгорного, саунд-трек з музики до кінофільму "Вогнем і мечем" К. Дебського. Велику драматургічну роль у даних творах доручено відтворенню партіям скрипок та духових інструментів.

Значне місце у репертуарі навчального колективу посідають оркестрові супроводи, що зумовлено традиціями народно-інструментального виконавства – обробка української народної пісні "Ой у лузі червона калина" А. Авдієвського; "Любисток", "Молдаваночка", "Полтавська полька" О. Білаша; "Нащо мені чорні брови" на сл. Т. Шевченка, Д. Бонковського в обробці Л. Кауфмана [5, с. 294–300]; "Чорнії брови, карії очі" Д. Бонковського; "Чорнобривці" В. Верменича; "Гандзя" А. Дорожкіна; "На вулиці скрипка грає" І. Доскалова; "Дивлюсь я на небо" В. Заремби [5, с. 306–309]; "Пісня про добро" І. Карабиця; обробка української народної пісні "Ой, не світи місяченьку" Л. Кауфмана; "Чотири воли пасу я", "Ой, піду я межі гори", "Найдорожча", "Чом, чом не прийшов" А. Кос-Анатольського; "Баламуте" В. Косенка; "Верховино, ти світку наш", Пісня Наталки з опери "Наталка Полтавка": пісня Петра з опери "Наталка-Полтавка", арія Венери з опери "Енеїда", пісня Цвіркунки з опери "Чорноморці" М. Лисенко; "Дует Одарки і Карася" з опери "Запорожець за Дунаєм" С. Гулак-Артемівського; "Не пой красавица при мне" С. Рахманінова; обробка української народної пісні "Якби мені не тиночки" Б. Лятошинського [5, с. 301–305]; "Бандуристе, орле сизий" Я. Орлова, обробка української народної пісні "Ой я знаю, що гріх маю" І. Синиці; "Україно, любов моя" І. Шамо.

Художньо-виражальні засоби народних інструментів дозволяють по-іншому відтворити своєрідність концепції оригіналу в супроводах вокальним італійським солоспівам – "Іспанська пісня" Л. Деліба; романс Неморіно з опери "Любовний напій" Г. Доніцетті; "Повернись у Соренто" Е. Куртіса [5, с. 318–326]; "Співай мені" Е. Куртіс; "Ave Maria" Дж. Каччіні; "Санта Лючія" В. Катрау; дует Сільви та Едвіна з оперети "Сільва" І. Кальмана; "Закоханий солдат" Е. Канніо [5, с. 327–332]; "Чорне віяло" П. Сарасате; "Пташки", обробка старовинної французької пісні Б. Тимофеева; "Скажіть дівчата" Р. Фальо [5, с. 310–317]; "Горда чарівність осанки" В. Чіара.

В акомпануванні солістам-інструменталістам оркестр досить часто звучить як співучасник. Так, група баянів, перші і другі кобзи та скрипки блискуче доповнюють партію соліста (баяніста) у створенні характеру каруселі – Ю. Шахнов "Карусель для баяна з оркестром" [5, с. 343–359], а в "Облівіон" для піаніки з оркестром А. П'яццоллі [5, с. 333–343], колектив відтворює зовсім інший характер, що відповідає назві твору (забуття). Шалений темп, проведення контрапунктів у духових інструментах, віртуозні побудови у скрипкової групи створюють запальну атмосферу звучання твору "Ватра" В. Матвійчука [5, с. 359–381].

Помітною тенденцією в художньому репертуарі навчального колективу стало активне залучення оркестрових творів української та світової класики. Характерними особливостями перекладів є намагання зберегти й передати засобами народних інструментів задум композитора, що стало результатом творчого трактування авторського оригіналу. Так, введення скрипок надало можливість розкрити всю стилістичну неповторність музики угорських танців Й. Брамса та Марша Радецького Й. Штрауса [5, с. 276–280]. Без участі мідних духових та скрипкової групи неможливо передати своєрідний характер Увертюри "Легка кавалерія" Франца фон Зуппе [5, с. 113–145], виділити її кульмінаційні епізоди та досягти необхідного пульсу "легкої кавалерії".

Завдяки тенденції дотримання стилю оригіналу та застосування нових прийомів інструментовки художній образ творів розкривається досить переконливо в звучанні "Адажіо" Т. Альбіноні; "Танку" з опери "Фауст" Ш. Гуно [5, с. 244–258]; "Ма-

лагуенья", "Прелюдії ночі" з "Іспанської рапсодії" М. Равеля; "Танку басків" з балету "Полум'я Парижу" Б. Асаф'єва; музики до драми Ібсена "Пер Гюнт" Е. Гріга; "Персидського маршу" Й. Штрауса; вальсу з музики до кінофільму "Перший ешелон" Д. Шостаковича [5, с. 189–211]; тройки з музики до драми О. Пушкіна "Заметіль" Г. Свірідова [5, с. 212–228]; іспанський танок з балету "Лебедине озеро" П. Чайковського [5, с. 229–243]; танок з опери "Фауст" Ш. Гуно [5, с. 244–257].

Особливого підходу потребує підбір засобів виконавської виразності у виконанні народним оркестром "Кармен-сюїти" Ж. Бізе – Р. Щедріна [5, с. 258–276]. Завдяки творчому переосмисленню структурно-тематичного матеріалу та тенденції дотримання концепції оригіналу в даній інструментовці активно задіяні група скрипок та окремі духові інструменти (труба, саксофон, тромбон), що у поєднанні з ударними, які відіграють у цьому творі провідну роль, дозволяє максимально наблизити звучання до оригіналу (симфонічного оркестру).

Сучасний склад навчального колективу оркестру народних інструментів дозволив включити до репертуару твори естрадно-джазового жанру. Переосмислення партитури оригіналу та тембрових можливостей інструментів призвели до появи нових звукових барв у оркестровій палітрі. На перший план виходять сольне проведення мелодичних ліній у виконанні тромбона, труби, саксофона, дзвіночків або групи скрипок та делікатне підкреслення синкопованих акордів, що створює органічний пульсуючий ритм джазових творів, таких як: "Фокстрот", "Другий вальс" та "Чай у двох" з джаз-сюїти для естрадного оркестру Д. Шостаковича; "Привид опери" Ендрю Ллойда Уеббера; увертюри з музики до кінофільму "Діти капітана Грандта" І. Дунаєвського [5, с. 86–113]; "Рок-токати" Є. Дербенко; "Провінційне диско" з репертуару ансамблю "Зодіак" та ін.

Виконання колективом естрадно-джазового репертуару характеризується перевтіленням стильових ознак жанру в народно-оркестровому виконавстві, завдяки використанню різноманітних виконавських прийомів. На концертних виступах навчального колективу значним успіхом користуються такі твори, як: "Давайте радіти" Л. Берстайна; сюїта з музики до кінофільму "Пірати карибського моря" К. Баделта; "Хмари Гренади" з "Іспанської сюїти" О. Білошицького [5, с. 166–177]; "Вальс" з музики до кінофільму "Мій ласкавий та ніжний звір" Є. Дога; "Танго кохання" А. П'яццолли; "Тінь твоєї посмішки" Д. Менделя; "Місячна серенада" Г. Міллера та ін.

Аналіз репертуару, який виконував оркестр народних інструментів протягом останніх тридцяти років, свідчить про збільшення кількості оригінальних композицій і великих циклічних творів – "Концерт для фортепіано з оркестром" а moll (I-II-III ч.) Е. Гріга; "Рапсодія у стилі блюз" для фортепіано з оркестром Дж. Гершвіна; прелюдія до опери "Травіата" Дж. Верді; "Скерцо" з симфонії № 2 Л. Бетховена; Симфонія № 9, II частина А. Дворжака; Увертюри до опер "Шовкові сходи", "Танкред" і "Попелюшка" Дж. Россіні; "Вступ, Танок, Болеро та Тореро" з "Кармен-сюїти" Ж. Бізе – Р. Щедріна; "Сон в українську ніч" В. Кокузенко; фантазія на тему популярної пісні "Кінь" С. Ледовського [5, с. 145–165]; "Аранхуеський концерт" для гітари з оркестром, II частина Х. Родріго; "Концерт для баяна з оркестром" О. Худотеплого; "Вступ" з музики до драми Т. Шевченка "Назар Стодоля" П. Ніщинського.

Отже, репертуарний план навчального оркестру народних інструментів значною мірою залежить від його складу. Основними напрямками його репертуару на сучасному етапі є:

- фольклорний – обробки, фантазії, варіації, концертні п'єси на народні теми;
- академічний – оригінальні композиції (концерти, сюїти, фантазії, рапсодії) та перекладення (аранжування) української та світової класики;
- естрадно-джазовий – оригінальні твори та перекладення.

Література

1. Власов В. Оригінальний репертуар оркестру народних інструментів як фактор визначення специфіки жанру / В. Власов // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних ВНЗ України : тези Всеукр. наук.-теор. конф. (2 грудня 2005 р.). – К. : НМАУ, 2005. – С. 72–78.
2. Гуцал В. Грає оркестр українських народних музичних інструментів / Віктор Гуцал. – К. : Мистецтво, 1978. – 168 с.

3. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. (Українська академічна школа) : підруч. для вищ. та серед. муз. навч. закл. / М. Давидов. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 420 с.

4. Дейнега В. До проблеми українського народно-оркестрового виконавства / В. Дейнега // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних ВНЗ України : тези Всеукр. наук.-теор. конф. (2 грудня 2005 р.). – К. : НМАУ, 2005. – С. 27–35.

5. Шумський М. О. Хрестоматія з оркестрового класу : навч. посіб. / М. О. Шумський. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013.

Ч. 1. – 2013. – 381 с.